

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Artikel: De doos van Pandora die het populisme heet: een interview met Martijn Icks

Auteur: Merleau Neuféglise

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 46.1, 59-62.

© 2023 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

DE DOOS VAN PANDORA DIE HET POPULISME HEET

EEN INTERVIEW MET MARTIJN ICKS

Merleau Neuféglise

Martijn Icks, docent Oude Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, gaf onlangs een lezing in H'ART Museum over populisme in het oude Rome. De Romeinse Republiek viel in 27 v.Chr. toen Octavianus (Augustus) princeps werd en daarmee het Romeinse Keizerrijk inluidde. Zijn voorganger Julius Caesar legde door onder andere aanspraak te maken op de steun van het Romeinse volk de basis voor deze omslag. Redacteur Merleau Neuféglise interviewde Icks over populisme in de oudheid en de verbanden met de huidige opkomst van populisme in het Westen.

Caesar wist het systeem van de Romeinse Republiek te omzeilen en begon steeds meer macht naar zichzelf toe te trekken. Hoe kon dat gebeuren?

Het begon er eigenlijk mee dat de normen en grenzen van het systeem steeds verder geërodeerd werden. Sulla was al eens naar Rome gemarcheerd; de leeftijdsgrenzen van de ambten die men kon bekleden, werden steeds meer losgelaten; het idee dat twee consuls elkaar in balans houden begon te wankelen. Als drie mensen het dan informeel op een akkoordje gooien, met een enorme hoeveelheid legioenen achter hen, dan breekt dat systeem op een gegeven moment. Daarnaast speelt het unieke karakter van Caesar een rol. Hij had al een hele carrière achter de rug en was al jaren een bekende figuur in de politiek. Hij speelde altijd al heel erg in op dat populisme: hij gaf spectaculaire spelen, was voor de herverdeling van het land dat in de handen van grootgrondbezitters was gekomen en deelde giften uit aan het plebs. En uiteindelijk durfde hij natuurlijk de gok te nemen om de Rubicon daadwerkelijk over te steken.

Die normerosie is iets wat bekend in de oren klinkt. Lijkt dit op wat er in Amerika gebeurt met Donald Trump?

Daar ben ik het wel mee eens. Hoewel er ook een hele hoop dingen anders zijn, is die normerosie een duidelijke parallel. Ook de bereidheid om geweld te gebruiken of het dreigen met geweld zien we terug, kijk bijvoorbeeld naar de Capitoolbestorming of de *Proud Boys*. De persoonlijkheidscultus rond Trump is iets wat we bij Caesar ook terugzien. Hij kleepte zich bijvoorbeeld ook anders dan zijn mede-politici, net zoals dat Trump zich onderscheidt van alle andere blauwe pakken door zijn aparte kapsel. Daarnaast was het cliëntelisme enorm ingebakken in het Romeinse systeem en daar maakte Caesar goed gebruik van. Dit zien we ook terug bij iemand als Trump, die zich



Martijn Icks. QUB profielfoto.

eigenlijk helemaal niks aantrekt van termen als structuur en instituties, maar denkt in termen van persoonlijke loyaliteit. Als hij iemand in het hoogerechtshof benoemt, verwacht hij dat die loyaal is aan hem in plaats van aan Amerika.

Caesar werd opgevolgd door Augustus, die het Romeinse keizerrijk inluidde. Als we Trump vergelijken met Caesar die de normen openbreekt, is dit dan een reden om ons zorgen te maken over de toekomst van de Verenigde Staten?

Bij zo'n vergelijking word ik toch snel heel terughoudend. Zodra je het gaat hebben

over de voorspellende waarde die dit soort parallellen met zich meebrengen, moeten we voorzichtig zijn. Trump heeft wel wat lui rondlopen die voor hem willen knokken, maar hij is geen hoge generaal en hij beschikt niet over acht legioenen waarmee hij naar Washington kan marcheren. Dit lijkt meer op een situatie zoals Jevgeni Prigozjin die in Rusland met zijn troepen naar Moskou marcheert. Hij heeft het dan uiteindelijk met zijn leven moeten bekopen, maar stel nou dat hij doorgemarcheerd was, dan hadden we nog maar eens moeten zien wat er met Poetin was gebeurd.

Het is duidelijk dat het populisme in Europa ook aan populariteit wint, zou u zeggen dat Europese politieke systemen beter opgewassen zijn tegen een dergelijke omwenteling zoals we die in de Romeinse Republiek zagen?

Ik verwacht niet meteen dat ons hetzelfde lot te wachten staat als de Romeinse Republiek. Een publieke sfeer in de moderne zin, met kranten en journalisten, bestond daar bijvoorbeeld nauwelijks. Alleen al daarom is het onvergelijkbaar. Ik ben het met je eens dat het democratische systeem, in ieder geval in West-Europa, een stuk robuuster is dan in de Romeinse Republiek. Toch zijn er gevaarlijke dingen mogelijk: kijk maar naar de Brexit in Groot-Brittannië. Nou werd dat vooral mogelijk gemaakt door het Britse tweepartijstelsel. Landen zoals Nederland en Duitsland, met coalitieregeringen, hebben hiertegen een zekere buffer ingebouwd. Hoelang democratische tradities geworteld zijn, is ook een factor. Dit zien we bijvoorbeeld terug in Oost-Europa, waar Orbán democratisch verkozen wordt en vervolgens de vrije pers gaat uithollen. Hetzelfde in Polen waar een onafhankelijke vrije pers zich eigenlijk nooit goed ontwikkeld heeft en de roep om een sterke leider al snel groot is. Misschien kon de PiS-partij daarom ook zo makkelijk aan de macht komen. De democratie is daar nooit echt goed geworteld en dan is het heel moeilijk om tegenkracht op de been te brengen. In dat opzicht denk ik dat wij in West-Europa het "beste" af zijn en dat hier de tegenkracht het grootst is. In de VS kan het zomaar zo zijn dat Trump de verkiezingen weer wint en dat hij het hooggerechtshof nog verder vol zet met zijn mannetjes, dan ben ik echt heel benieuwd hoe dat verder gaat. Dan is Europa ineens erg kwetsbaar. En ook al hebben we een hoop vangnetten, die normerosie is wel iets waar we voor moeten uitkijken.

We hebben bijvoorbeeld Yeşilgöz (VVD) al zien proberen de Eerste Kamer zover te krijgen een wet tijdelijk te parkeren.

Dat is precies waar ik het over heb. Dat druist in ieder geval tegen de geest van de wet in. Ondanks dat het meteen van tafel werd geveegd door het kabinet, maakt zo'n poging het ondenkbare net iets denkbarder en je moet nooit onderschatten hoe belangrijk dat is. Er gebeuren nu ook allerlei dingen die twintig jaar geleden in de Nederlandse politiek volstrekt ondenkbaar zouden zijn geweest. Dat iemand als Martin Bosma, met zijn ideologie en de boeken die hij heeft geschreven, Kamervoorzitter kan worden en op vier mei tijdens de dodenherdenking de kamer vertegenwoordigt, dat was zelfs tien jaar geleden niet denkbaar. Dat soort dingen kunnen heel snel veranderen.

Hoe kan het dat ons beeld van mensen als Caesar en Augustus vandaag de dag nog zo positief is, terwijl we dergelijke types in onze eigen tijd als een gevaar voor onze samenleving zien?

Wat belangrijk is om je te realiseren is dat hoewel er veel aan te merken valt op Caesars politiek, er ook veel zaken waren vastgelopen in het republikeinse systeem van

Rome. De elite werd steeds rijker terwijl andere mensen met schulden zaten waar ze niet meer uitkwamen. Dit moest op een gegeven moment linksom of rechtsom klappen en die klap was Caesar uiteindelijk. Desondanks herstelden Caesar en Augustus de balans in zekere zin wel weer. Ze trokken dingen die scheef gegroeid waren weer recht en daarin zat de vervelende paradox dat een absoluut heerser zijn macht ten goede of ten kwade kan aanwenden: het voorbeeld van de verlichte despoot. Caesar en Augustus zaten er niet alleen ter ere en glorie van zichzelf maar probeerden ook de zaak te verbeteren.

Denkt u dat ons huidige systeem in het Westen op een vergelijkbare manier vastloopt? Zetten we op dit moment ook stappen die onomkeerbaar zijn?

Dat laatste sowieso. Ik denk dat de doos van Pandora die het populisme heet niet meer dichtgaat. Die voorspelling durf ik wel aan. Er zijn in onze samenleving ook allerlei groeiende problemen: bijvoorbeeld een kloof tussen een kosmopolitische hoogopgeleide elite en mensen die praktisch geschoold zijn en de neoliberale wereld niet meer kunnen bijbenen. Dit lijken problemen die de traditionele politiek niet op kan lossen. Maar goed, je kunt een hele hoop crises opsommen: de woningcrisis, de klimaatcrisis, de bestuurscrisis, noem ze maar op. In die zin lijkt het wel alsof ons systeem op bepaalde punten vastloopt en ik denk ook dat daarom de populistten zo in zwang zijn. Ik heb geen glazen bol, maar ik ben er wel sceptisch over dat het kabinet Wilders I dit straks allemaal op gaat lossen. Vroeg of laat moet er ook bij ons in ieder geval ook ergens iets klappen en dan hopen we maar dat dit de goede kant uit klapt.

Merleau Neuféglise is redacteur bij *Skript Historisch Tijdschrift* en volgt de pre-master Archaeology aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn interesse gaat uit naar de oudheid met een specialisatie in de Laat-Romeinse tijd.